

Л. П. АМБРИК

ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ВИКОРИСТАННЯ ФІСКАЛЬНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ДЕРЖАВИ

У статті розглянуто різні підходи до трактування сутності поняття “інститут”. Здійснено аналіз інституційного середовища в Україні. Визначено вплив інституційного середовища на можливості ефективного використання фіскального інструментарію держави.

В статье рассмотрены разные подходы к трактовке сущности понятия “институт”. Осуществлен анализ институциональной среды в Украине. Определено влияние институциональной среды на возможности эффективного использования фискального инструментария государства.

The different approaches to interpretation of the essence of concept of “institute” are considered in the article. The analysis of institutional environment in Ukraine is carried out. The influence of institutional environment on the possibility of the efficient use of fiscal instruments of the state is defined.

Ключові слова: інститути, інституційне середовище, індикатори якості інституційного середовища, фіскальний інструментарій держави.

Постановка проблеми. Ріст інтересу до інституціоналізму пов'язаний, по-перше, зі спробою перебороти обмеженість ряду передумов, характерних для ортодоксального “економісу” (аксіома повної раціональності, абсолютної інформованості, досконалої конкуренції, встановлення рівноваги лише за допомогою цінового механізму та ін.), і розглянути сучасні економічні, соціальні і політичні процеси більш комплексно і всебічно; по-друге, – зі спробою проаналізувати явища, що виникли в епоху науково-технічної революції, застосування до яких традиційних методів дослідження не давало бажаного результату [7, с. 8]. Існує потреба у здійсненні аналізу інституційного середовища в Україні і його впливу на ефективність використання фіскального інструментарію держави, оскільки останній є вагомим чинником соціально-економічного розвитку країни та забезпечення її економічного росту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню інститутів присвячені праці Т. Веблена, Дж. Р. Коммонса, У. Мітчелла, Дж. А. Гобсона, Й. Шумпетера, Р. Коуза, Д. Норта, Г. Мюрдаля, Дж. Ходжсона, А. Аузана. Фіскальній проблематиці присвячені праці зарубіжних вчених, таких як А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. М. Кейнс, А. Пігу, А. Лаффер, Ш. Бланкарт, Дж. Бьюкенен та вітчизняних науковців – В. Андрущенко, В. Федосова, С. Юрія, Ю. Іванова, А. Крисоватого, А. Соколовської.

Формулювання цілі статті. Основна мета – дати оцінку стану інституційного середовища та визначити його взаємозв'язок з фіскальним інструментарієм держави.

Виклад основного матеріалу. Немає єдиної точки зору щодо визначення змісту поняття “інститут”. Джон Р. Коммонс перераховує безкінечну гаму трактувань даного поняття: “то інститут розуміють як систему законів (або “природних прав”), в рамках яких індивідууми діють як в'язні; то припускають поведінку самих цих індивідуумів; а інколи під інституційною економікою розуміють що-небудь динамічне замість статичного; чи процес виготовлення товару замість самого товару як такого, або діяльність замість емоцій, чи масові дії замість індивідуальних, чи управління замість рівноваги, чи контроль замість вільної торгівлі і т. д.” [5, с. 118].

Лауреат Нобелівської премії з економіки 1993 р. Дуглас Норт визначає інститути як “правила гри” у суспільстві, або висловлюючись більш формально, створені людиною обмежувальні рамки, які організують взаємовідносини між людьми; це правила, механізми, які забезпечують їх виконання і норми поведінки, які структурують повторні взаємодії між людьми; формальні правила, неформальні обмеження і способи забезпечення дієвості обмежень, або ж придумані людьми обмеження, які структурують взаємодії людей. Їх складають формальні обмеження (правила, закони, конституції), неформальні обмеження (соціальні норми, умовності і прийняті для себе кодекси поведінки) і механізми примусу щодо їх виконання. У сукупності вони визначають структуру стимулів в суспільствах і їх економіках [3, с. 17].

Професор університету Хертфордшир (Велика Британія) Дж. Ходжсон визначає інститути як “системи сталих та загальноприйнятих правил, які структурують соціальні взаємодії. У цілому інститути, оформляючи дії людей і роблячи їх передбачуваними, впорядковують мислення, очікування і діяльність індивідів”. Далі він також зазначає: “Інститут – це особливий тип соціальної структури, яка містить потенційно кодифіковані і нормативні правила інтерпретації і поведінки” [6, с. 30 – 31].

Аузан А.А. дає таке визначення інституту: “Інститут – це сукупність, яка включає правило і зовнішній механізм примусу індивідів до виконання цього правила” [3, с. 16].

Шастітко А. Е. трактує інститути як “ряд правил, які виконують функцію обмежень поведінки економічних агентів і впорядковують взаємодії між ними, а також відповідні механізми контролю за дотриманням цих правил” [3, с. 18].

Відповідно інституційне середовище – це сукупність основоположних політичних, соціальних і юридичних правил, які формують базис для виробництва, обміну і розподілу [4].

Спробуємо охарактеризувати інституційне середовище за допомогою індикаторів управління, запропонованих Світовим банком (Worldwide Governance Indicators), серед яких:

- свобода слова та відповідальність (Voice and Accountability), що передбачає рівень участі громадян у виборчих процесах так само, як і свобода самовираження, свобода об’єднання та незалежні засоби масової інформації;

- політична стабільність (Political Stability);

- ефективність державного управління (Government Effectiveness), що визначається як якість забезпечення суспільних послуг, якість державної служби і ступінь її незалежності від політичного тиску, якість формування та втілення політики;

- регуляторна якість (Regulatory Quality), що передбачає здатність уряду формувати і втілювати політику та регуляторні норми, що стимулюють розвиток приватного сектору економіки;

- верховенство закону (Rule of Law) – ступінь дотримання законодавства, довіра до нього, рівень виконання контрактів, захист прав власності;

- боротьба з корупцією (Control of Corruption).

Як видно з табл. 1, показники, що характеризують інституційне середовище в Україні бажають кращого. Незважаючи на позитивну динаміку більшості індикаторів протягом 1998 – 2008 рр., їх відсоткова чи управлінська оцінка залишається низькою. Найвища відсоткова оцінка такого показника, як свобода слова та відповідальність, що у 2008 р. складає 47,1 із 100 можливих, далі ідуть політична стабільність – 44,0, регуляторна якість – 39,1, ефективність державного управління – 32,7, верховенство закону – 31,1 і лише 28,0 – рівень боротьби з корупцією.

Для порівняння, у Польщі усі індикатори майже у 2 рази вищі. Не говорячи вже про Німеччину, де у 2,9 рази вища ефективність державного управління, у 2,3 рази – регуляторна якість. Ступінь дотримання законодавства у 3 рази вищий, у 3,3 рази ефективніше протидіють корупції.

Продовжуючи аналіз інституційного середовища, звернемося до оцінок проекту Doing Business 2010. Згідно з такими оцінками, Україна займає 142 місце за легкістю ведення бізнесу. Серед показників, які уточнюють попередній параметр, варто зупинитися на таких:

- можливість розпочати бізнес – 134 позиція;

- ступінь захисту інвесторів – 109 позиція;

- закриття бізнесу – 145 позиція;

- сплавлення податків суб’єктами господарювання – 181 позиція.

Зупинимося докладніше на останньому із них (табл. 2). Кількість податків, які доводяться сплачувати платникам за рік, становить 147. У свою чергу, для цього треба витратити суб’єктам господарювання 736 годин у рік. Гірший стан справ лише у Венесуелі та Білорусії. Для порівняння, у Польщі за рік сплачується 40 податків, а час, який затрачається, становить 395 годин. Зазначені вище дані свідчать про складність та

неефективність адміністрування податків. А відтак саме адміністративні процедури негативно впливають на можливість повного та ефективного використання наявного податкового інструментарію.

Таблиця 1

**Оцінка інституційного середовища в Україні
(за даними Світового банку: Worldwide Governance Indicators)**

Індикатор управління	Роки	Україна		Польща		Німеччина	
		Відсоткова оцінка (0 – 100)	Управлінська оцінка (-2,5 – +2,5)	Відсоткова оцінка (0 – 100)	Управлінська оцінка (-2,5 – +2,5)	Відсоткова оцінка (0 – 100)	Управлінська оцінка (-2,5 – +2,5)
Свобода слова і відповідальність	2008	47.1	-0.03	72.6	+0.86	92.8	+1.34
	2003	27.4	-0.71	84.6	+1.09	94.2	+1.40
	1998	39.4	-0.32	80.8	+1.05	89.4	+1.34
Політична стабільність	2008	44.0	-0.01	73.7	+0.79	85.6	+1.08
	2003	36.1	-0.28	66.3	+0.66	69.2	+0.74
	1998	35.1	-0.24	65.4	+0.61	95.2	+1.27
Ефективність державного управління	2008	32.7	-0.60	68.2	+0.48	93.4	+1.65
	2003	36.5	-0.50	72.0	+0.54	91.5	+1.56
	1998	22.3	-0.72	75.8	+0.69	93.8	+1.82
Регуляторна якість	2008	39.1	-0.39	73.9	+0.77	91.3	+1.46
	2003	25.4	-0.66	69.3	+0.61	92.2	+1.51
	1998	21.0	-0.82	72.2	+0.69	91.2	+1.30
Верховенство закону	2008	31.1	-0.62	65.1	+0.49	93.3	+1.72
	2003	20.5	-0.90	64.8	+0.56	93.3	+1.65
	1998	18.6	-0.92	71.4	+0.74	93.8	+1.69
Боротьба з корупцією	2008	28.0	-0.72	67.6	+0.38	93.2	+1.77
	2003	18.9	-0.89	69.4	+0.41	93.7	+1.97
	2008	47.1	-0.03	74.8	+0.67	95.6	+2.09

Таблиця 2

**Порівняльні характеристики процесу адміністрування податків
(за даними проекту Doing Business 2010)**

Країна	Місце серед країн світу щодо умов справляння податків	Кількість податків до сплати в рік	Час, необхідний для сплати, год. у рік
Україна	181	147	736
Польща	151	40	395
Латвія	45	7	279
Венесуела	182	171	864
Росія	103	11	320
Білорусія	183	107	900
Мальдіви	1	1	-

У свою чергу, можливість ефективного використання митного інструментарію, а саме інструментів митно-тарифного регулювання, для забезпечення фінансової бази держави та її економічного росту обмежується складністю митних процедур, що мають місце при здійсненні зовнішньої торгівлі.

За умовами зовнішньої торгівлі Україна посідає 139 місце у світі [1]. Як видно з табл. 3, кількість документів, необхідних для експорту, становить 6, час для здійснення експортних операцій – 31 день, витрати на оформлення експорту – 1230\$ за контейнер. Схожа ситуація і з імпортом: 10 документів та 36 днів необхідно для здійснення імпортних операцій. Витрати на оформлення імпорту становлять 1430\$ за контейнер. Для порівняння візьмемо Польщу. Митне оформлення товару при експорті займає у 1,8 рази менше днів та у 1,4 рази менше коштів. Ще краща ситуація у Латвії. Для реалізації тих самих процедур необхідно у 2,4 рази менше днів та у 2 рази менше коштів. Лідером щодо забезпечення найкращих умов для зовнішньоекономічної діяльності є Сінгапур. Характеристики митних процедур наступні: 4 документи та 5 днів із відповідними витратами у розмірі 456\$ необхідно для здійснення експорту та 4 документи, 3 дні й 439\$ – для імпорту.

Таблиця 3

**Порівняльні характеристики митних процедур у зовнішній торгівлі
(за даними проекту Doing Business 2010)**

Країна	Кількість документів, необхідних для митного оформлення експорту	Кількість днів для митного оформлення товару на експорт, днів	Витрати на оформлення експорту, дол. США за контейнер	Кількість документів, необхідних для митного оформлення імпорту	Кількість днів для митного оформлення товару на імпорт, днів	Витрати на оформлення імпорту, дол. США за контейнер
Україна	6	31	1230	10	36	1430
Польща	5	17	884	5	25	884
Латвія	6	13	600	6	12	801
Росія	8	36	1850	13	36	1850
Сінгапур	4	5	456	4	3	439

Висновки. Отже, у ході проведеного нами дослідження, ми дійшли таких висновків:

– інституційне середовище обумовлює функціонування фіскального інструментарію держави;

– підвищення дієвості та ефективності фіскальних інструментів з метою їх впливу на динамічний розвиток держави може бути забезпечено за рахунок підвищення якості правових, регуляторних інститутів, ефективності державного управління, що стане предметом наших подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Doing Business 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/features/Highlights2010.aspx>
2. Worldwide Governance Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://info.worldbank.org/governance/wgi/sc_country.asp
3. Аузан А.А. Институциональная экономика [Електронний ресурс] / Аузан А.А. – Режим доступу : <http://institutiones.com/download/books/1267-institucionalnaya-ekonomika.html>
4. Литвинцева Г. Словарь терминов по институциональной экономике [Електронний ресурс] / Литвинцева Г. – Режим доступу : <http://vocable.ru/dictionary/96/word/%C8%ED%F1>
5. Мамедов О.Ю. Институционализм – приоритет вторичности? [Електронний ресурс] / Мамедов О.Ю. – Режим доступу : <http://ie.boom.ru/mamedov/mamedov2.htm>

6. Ходжсон Дж. Что такое институт? / Дж. Ходжсон // Вопросы экономики. – 2007. – № 8. – С. 28 – 48.

7. Чаусовський О.М. Економічні інститути: зміст і реформування у транзитивній економіці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.01.01 “Економічна теорія” / О.М. Чаусовський. – Донецьк, 2003. – 26 с.

УДК 338.054.23

М. З. ВАЛОВИЧ

УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ СПИРТОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УМОВАХ СИСТЕМНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджено сутність виробничого потенціалу, надано оцінку його особливостей в умовах системної нестабільності економіки, запропоновано заходи щодо управління виробничим потенціалом підприємств спиртової галузі в умовах системної нестабільності економіки.

В статье исследована сущность производственного потенциала, дана оценка его особенностей в условиях системной нестабильности экономики, предложены мероприятия по управлению производственным потенциалом предприятий спиртовой отрасли в условиях системной нестабильности экономики.

The article explored the essence of production potential, an estimate of its features in terms of system instability economy, the measures are offered production potential management of enterprises spirit industry under conditions of system instability of economy.

Ключові слова: виробничий потенціал, виробнича потужність, адаптивне управління, корекційне управління.

Постановка проблеми. Системна економічна криза без сумніву вплинула на усі галузі національної економіки, особливо її вплив відчутний на підприємствах спиртової промисловості, які і на докризовому етапі були у важкому економічному становищі. Спад виробництва, цінові та структурні диспропорції, зниження продуктивності праці, неплатоспроможність і незбалансованість відтворювальних процесів – все це є наслідками кризових явищ на макрорівні. Зовнішні показники кризи доповнились внутрішніми, на рівні окремого підприємства.

В цій ситуації більшість підприємств спиртової промисловості опинилися в складному становищі. По-перше, масштаб існуючих на підприємствах потужностей став надто великим для того, щоб продукція при постійній (навіть неповній) загрузці виробничої потужності була затребувана ринком.

По-друге, пропозиція на ринку ресурсів виробництва і попит на ринку продукції підприємства нестабільні і не прогнозовані. Постачальники і покупці часто не виконують своїх зобов'язань, змінюють ціни тощо.

Таким чином, підприємство, будучи достатньо (а іноді й надмірно) забезпеченим виробничими ресурсами, змушене скорочувати або згортати виробництво, нести збитки, втрачати виробничі потужності і позиції на ринку.

Тому розробка перспективних рекомендацій щодо управління виробничим потенціалом підприємств спиртової промисловості повинна ґрунтуватись на аналізі сформованих економічних тенденцій, підвищенні ефективності використання матеріальних і трудових ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість управління виробничим потенціалом підприємств була усвідомлена в розвинених країнах світу, починаючи з епохи індустріального розвитку. Істотний внесок у розробку окремих аспектів проблеми ефективного використання економічних ресурсів внесли фундаментальні теоретичні праці багатьох учених, таких як Авдеєнко В.Н., Должанський І.З., Загорна Т.О., Котлов В.А., Кузнєцова С.А., Маркова В.Д., Хомяков В.І., Щелкунов В.І. Однак, у зв'язку з новими тенденціями макроекономічної нестабільності, управління виробничим потенціалом промислових підприємств, його використання вимагають подальшого розвитку, що і визначило вибір теми дослідження, його мету.